

RAPPORT

Projectplan Onstaborg herbeleven

Klant: NPG

Referentie: BH3016-RHD-ZZ-XX-RP-Z-0001

Status: S0/P01.01

Datum: 10 oktober 2022

HASKONINGDHV NEDERLAND B.V.

Euvelgunnerweg 25A
9723 CV Groningen
Water & Maritime
Trade register number: 56515154

+31 88 348 53 00 **T**
info@rhdhv.com **E**
royalhaskoningdhv.com **W**

Titel document: Projectplan Onstaborg herbeleven

Sub titel:
Referentie: BH3016-RHD-ZZ-XX-RP-Z-0001
Status: P01.01/S0
Datum: 10 oktober 2022
Projectnaam: PvA Onstaborg
Projectnummer: BH3016
Auteur(s): Dagmar Ewolds

Opgesteld door: Dagmar Ewolds

Gecontroleerd door: Robert Brouwer

Datum: 10-10-2022

Goedgekeurd door:

Datum:

Classificatie

Alleen voor intern gebruik

Behoudens andersluidende afspraken met de Opdrachtgever, mag niets uit dit document worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt of worden gebruikt voor een ander doel dan waarvoor het document is vervaardigd. HaskoningDHV Nederland B.V. aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid voor dit document, anders dan jegens de Opdrachtgever.

Let op: dit document bevat mogelijk persoonsgegevens van medewerkers van HaskoningDHV Nederland B.V.. Voordat publicatie plaatsvindt (of anderszins openbaarmaking), dient dit document te worden geanonimiseerd of dient toestemming te worden verkregen om dit document met persoonsgegevens te publiceren. Dit hoeft niet als wet- of regelgeving anonimiseren niet toestaat.

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Leeswijzer	6
2	Sauwerd	7
3	Projectplan	9
3.1	Huidige situatie	9
3.2	Beoogde situatie	13
4	Bijdragen Nationaal Programma Groningen	21
4.1	Lokaal Programmaplan Hogeland	21
5	Landschapsprogramma 380 kV Vierverlaten	23
6	Planning en investeringen	26
6.1	Al uitgevoerde onderzoeken en verleende gelden	26
6.2	Benodigde gelden: subsidieaanvraag	26
6.3	Cofinanciering	28
7	Ruimtelijke procedures, onderzoeken en vergunningen	28
8	Beheer en onderhoud	29
9	Staatssteunanalyse	31

Figuren

Figuur 1-1: Projectgebied, voormalig borgterrein Onstaborg	6
Figuur 2-1: Tekening van de Onstaborg gemaakt door Stellingwerf (Bron: BeeldbankGroningen.nl)	8
Figuur 3-1: Het borgterrein van de voormalige Onstaborg	9
Figuur 3-2: Relatie projectgebied en archeologische monumenten.	11
Figuur 3-3: AHN model van Sauwerd (blauw = laag, rood is hoog, bron: Actueel Hoogtebestand Nederland 3).	12
Figuur 3-4: Beoogde ingrepen en elementen op en rond de Onstaborg	13
Figuur 3-5: Ontwerp PDB Design kunstwerk Onstaborg	14
Figuur 3-6: Aangetroffen vondsten tijdens de opgraving in mei-juni 2022(Bon: MUG).	16
Figuur 3-7: Grafzerk met wapen aangetroffen bij baggeren sloot rondom de Onstaborg.	17
Figuur 3-8: (Bron: Kunsvloed.nl, fotograaf: M. Schuurman).	19

Figuur 5-1: Sauwerd in de wijdere omgeving, met in blauw de stops van de fietsroute Reitdiepdal.	24
Figuur 5-2: Virtuele schets visie (bron: PDB-design)	25

De herontwikkeling van de Onstaborg, met nadrukkelijke aandacht voor archeologie, landschap en recreatiemogelijkheden is een bewonersinitiatief dat haar oorsprong kent in de jaren '90 van de 20^e eeuw. Een groep actieve inwoners van Sauwerd draagt het project. De Onstaborg is een voormalig borgterrein op de wierde aan de westzijde van het dorp met een roemrijke geschiedenis. In de 14^e eeuw is al melding gemaakt van de borg die bewoond werd door de familie Onsta. De subsidie stelt de initiatiefnemers in staat om dit terrein herin te richten en een reconstructie van de voormalige borg te plaatsen. Hiermee zal Sauwerd over een multifunctionele plek beschikken met specifieke aandacht voor de bijzondere cultuurhistorische en archeologische waarde van het terrein en de omgeving. De plannen leiden tot een verfraaiing van het landschap en de fysieke leefruimte. Het grotendeels onbekende voormalige borgterrein krijgt een prominente plek in Sauwerd-Wetsinge en zal een platform zijn voor de ontwikkeling van nieuwe initiatieven. Daarnaast ontstaan extra recreatieve mogelijkheden vanwege de uitbreiding van de ijsbaan over de voormalige slotgracht en een kanoroute in verbinding met het Reitdiep. De locatie is aantrekkelijk voor bezoekers en toeristen die geïnteresseerd zijn in cultuurhistorie. De subsidie wordt aangevraagd door de gemeente Hogeland. De gemeente Het Hogeland, als eigenaar van het borgterrein, heeft de regie over de plannen en de realisatie.

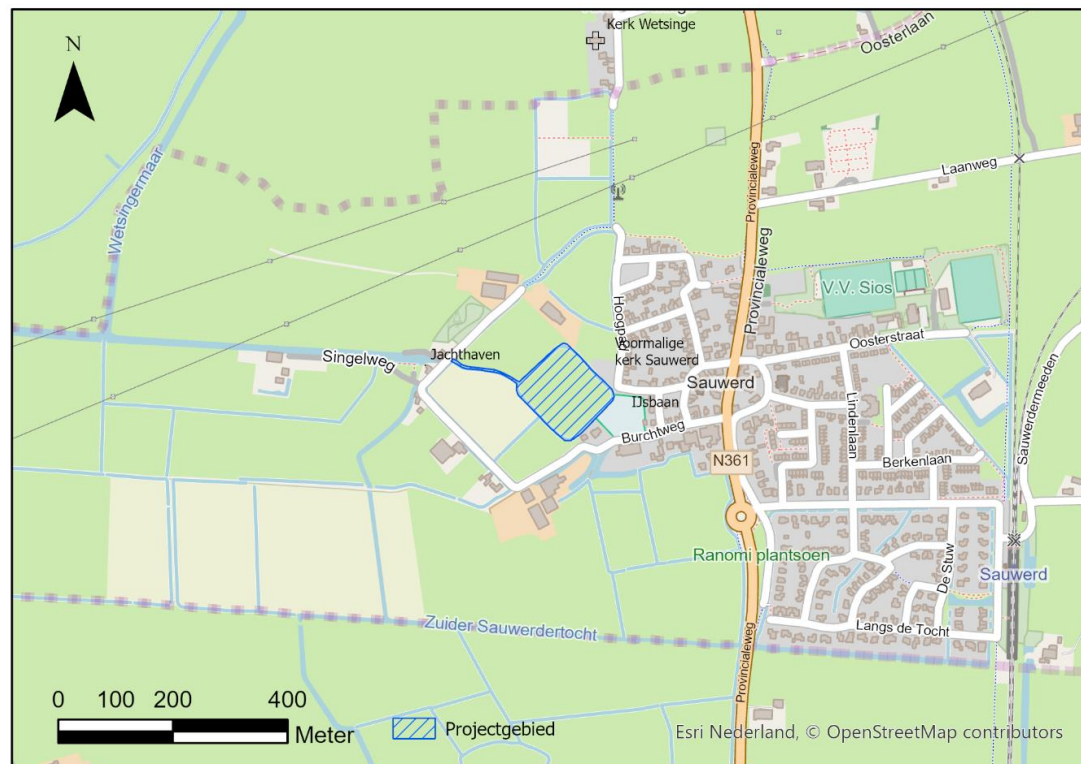
Naast de Dorpsbelangen Sauwerd-Wetsinge ondersteunen de volgende verenigingen en stichtingen actief het project:

- Historische kring Ubbega
- IJsvereniging 'Nooit Gedacht'
- Stichting dorpshuis Ubbegaheem
- Dorpencoöperatie Reitdiepdal U.A. (Beheerder dorpswinkel)
- Biologische boerderij Onstaheerd
- Visfederatie Groningen – Drenthe.

Het project bevindt zich vanwege de geschiedenis in een matuur stadium. Het ontbrak de initiatiefnemers in de jaren '90 aan financiële middelen. In 2017 is in het kader van 'Kansrijke dorpen' een subsidie verleend door Landschapsbeheer Groningen waarmee enkele vooronderzoeken – en studies zijn bekostigd. Ook is door een tweetal architectenbureaus een ontwerp opgesteld voor de reconstructie van de voormalige borg.

Met het onderhavige projectplan beoogt de gemeente de benodigde financiën voor de realisatie van het project te verkrijgen door een beroep te doen op zowel de **Compensatiegelden Landschapsinrichting Landschapsprogramma 380 kV** en het **lokaal programma 'Kop op het Hogeland' Nationaal Programma Groningen**. Met deze bijdrage respectievelijk subsidie zal de reconstructie van de voormalige borg en twee zogenaamde 'hoogholtjes' (houten brug over de borggracht) worden geplaatst, archeologisch vervolgonderzoek worden gefinancierd en het terrein opnieuw ingericht worden. De kanosteigers en boothelling maken ook onderdeel uit van het project.

Na een korte inleiding van Sauwerd in hoofdstuk 2 wordt verder ingegaan op het projectplan in hoofdstuk 3. Allereerst wordt de huidige situatie beschreven en vervolgens de beoogde situatie en de drie doelstellingen die het project heeft: 1. De cultuurhistorische geschiedenis van Sauwerd op een voetstuk plaatsen en zichtbaar maken; 2 een multifunctionele plek voor kortdurende evenementen creëren; 3 kleinschalige recreatie mogelijk maken. In hoofdstuk 4 en 5 wordt uiteengezet hoe deze ambities bijdragen aan de doelstellingen van het Nationaal Programma Groningen en het Lokaal Programmaplan Hogeland en het Landschapsprogramma 380 kV. In hoofdstuk 6 zijn de planning en de benodigde investeringen op een rij gezet. Hoofdstuk 7 behandelt de noodzakelijke vergunningen en de aankoop van grond. Hoofdstuk 8 zet de afspraken en de kosten voor het toekomstige beheer en onderhoud uiteen.

Figuur 1-1: Projectgebied, voormalig borgterrein Onstaborg

Sauwerd is een dorp in de gemeente Het Hogeland ten noorden van de stad Groningen. Sauwerd telt iets meer dan 1100 inwoners. In het dorp zijn enkele voorzieningen aanwezig en het kent een actief verenigingsleven. Naast een dorpshuis bevindt zich in Sauwerd een jachthaven met een directe verbinding met het Reitdiep, een zorgboerderij met winkel, coöperatieve dorpswinkel, en een aantal sportverenigingen, bijvoorbeeld voor tennis, schaatsen, voetbal, hardlopen en turnen. Ook zijn er een aantal culturele verenigingen en stichtingen actief, waaronder de Historische kring Ubbega, Culturele Commissie ASW en stichting Kunstvloed. Zij organiseren verschillende culturele activiteiten en ontplooiën initiatieven, bijvoorbeeld het evenement Kunstvloed, exposities en kleinschalige concerten. Sinds 1886 beschikt het dorp over een treinstation. Ook is het dorp langs de fietssnelroute Groningen – Winsum gelegen. Het heeft daarmee een goede verbinding met de stad Groningen en regio over weg, spoor en water. Sauwerd-Wetsinge profiteert van de nabijheid van de stad Groningen maar kent desondanks net als veel dorpen een gestage bevolkingsafname en druk op voorzieningen.

Dorpsbelangen Sauwerd-Wetsinge maakt zich sterk voor de leefbaarheid van Sauwerd-Wetsinge. De dorpsvisie 2018-2028 geeft onder andere aan dat Sauwerd-Wetsinge aantrekkelijke woonomgeving wil zijn met voldoende en goed aaneengesloten wandel- en fietspaden. Ook wil het dorp meer aandacht geven aan de lokale geschiedenis, zoals de Onstaborg. Daarnaast zijn er te weinig parkeerplekken en wenst Sauwerd de haven in een impuls te geven om bijvoorbeeld meer recreanten te kunnen trekken. Sauwerd en Wetsinge willen aantrekkelijk zijn voor recreanten via het zichtbaar maken van fietspaden, wandelpaden, vaarroutes en horecavoorzieningen. Het project Onstaborg vormt een kapstok waaraan verschillende van deze doelen kunnen opgehangen en verwezenlijkt.

Sauwerd is oorspronkelijk gesticht op een wierde, een terrein van hoge archeologische waarde. Op de wierde bevindt zich de voormalige borg uit de Middeleeuwen (Figuur 2-1). Via de Sauwerdermaar was er een rechtstreekse vaarverbinding tussen het borgterrein en het Reitdiep. Schepen konden vanaf de 14^e eeuw het borgterrein bereiken. Van het stenen huis is bovengronds niets meer zichtbaar. De laatste bebouwing is waarschijnlijk aan het begin van de 18^e eeuw gesloopt.

Figuur 2-1: Tekening van de Onstaborg gemaakt door Stellingwerf (Bron: BeeldbankGroningen.nl)

3.1 Huidige situatie

Het projectgebied omvat het voormalige borgterrein, de ijsbaan, de verbindingssloot naar de Sauwerdermaar en de jachthaven. Vanwege de afgravingen van de voormalige wierde in de 19^e eeuw is het terrein relatief laag gelegen.

Figuur 3-1: Het borgterrein van de voormalige Onstaborg

Het perceel van de voormalige Onstaborg is een wettelijk beschermd Rijksmonument van zeer hoge archeologische waarde. Momenteel herinnert weinig aan de voormalige borg of wierde. Van een stenen huis is bovengronds niets meer zichtbaar. In de verkavelingen van de weidepercelen is het borgterrein wel duidelijk herkenbaar. De voormalige grachten zijn gedeeltelijk gedempt en nog slechts sloten. Op het Actueel Hoogtebestand

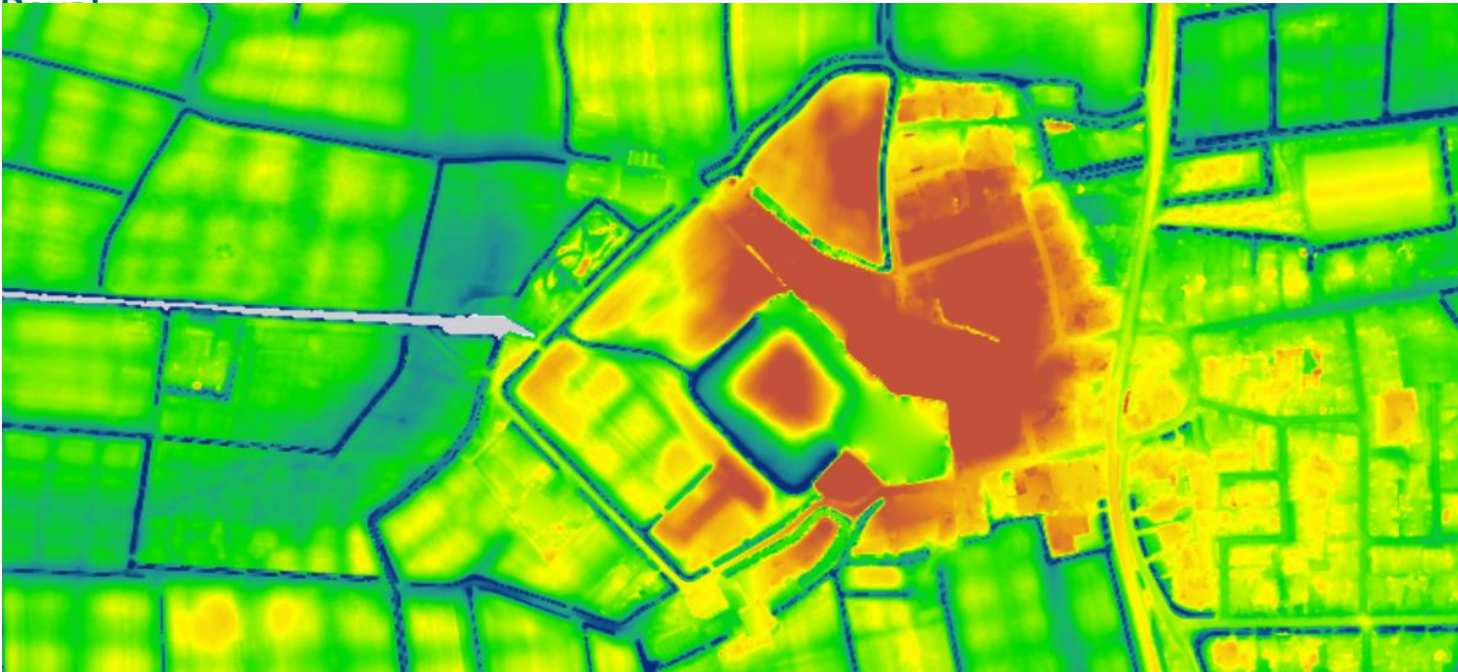
Alleen voor intern gebruik

van Nederland zijn de dorpswierde van Sauwerd, de slotgracht en de afgraving op het terrein van de IJsbaan - de waarschijnlijke locatie van de borgterrein te herkennen. Ook het kanaal dat het borgterrein met het Reitdiep en Wetsingerzijl verbond is nog zichtbaar als de sloot van de Onstaborg richting de haven. Ten noordoosten van het terrein bevindt zich de voormalige kerk en het kerkhof. Hier bevond zich onder andere de grafkelder van de familie Onsta. Oorspronkelijk was het borgterrein via een brug met het kerkhof verbonden. De kerk is eveneens gesloopt maar de contouren van kerk zijn teruggebracht met klinkers in het gras.

Het voormalige borgterrein is sinds 2019 eigendom van de gemeente Het Hogeland. De aangrenzende percelen zijn eigendom van particulieren, voornamelijk agrarische ondernemers, waaronder de eigenaar van de biologische boerderij de Onstaheerd en de ijsbaan Nooitgedacht. De naastgelegen begraafplaats is eigendom van de gemeente. De Onstaheerd pacht het borgterrein momenteel als permanent grasland.

Figuur 3-2: Relatie projectgebied en archeologische monumenten.

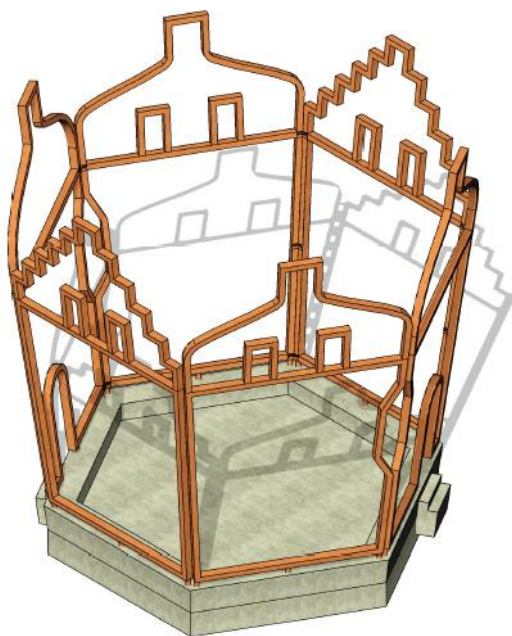
Figuur 3-3: AHN model van Sauwerd (blauw = laag, rood is hoog, bron: Actueel Hoogtebestand Nederland 3).

Figuur 3-4: Beoogde ingrepen en elementen op en rond de Onstaborg

Alleen voor intern gebruik

Op het terrein wordt een reconstructie van de voormalige borg geplaatst van cortenstaal en met een fundatie van beton. Er is gekozen voor cortenstaal omdat dit materiaal duurzaam en onderhoudsarm is. Dit kunstwerk is een herkenningspunt en informatiepunt in één. Daarnaast vinden er op het podium kleinschalige evenementen plaats. Deze evenementen worden genoemd in paragraaf 3.2.2. Er is al een ontwerpproces afgelegd waarin omwonenden en verschillende belangenverenigingen en omwonenden inspraak hebben gehad. Het ontwerp diende aan enkele randvoorwaarden te voldoen. Uitgangspunt hierbij was dat het ontwerp op een cultuurhistorische verantwoorde manier tastbaar naar de Onstaborg verwijst en past in de omgeving. Twee verschillende architectenbureaus hebben ontwerpen opgesteld. Deze ontwerpen van PDB-Design en Codex zijn gepresenteerd op een bewonersavond. De stemming is opgenomen in Bijlage A1 en de voorkeur gaat uit naar het ontwerp van PDB-design. Dit ontwerp is passend bij de verwachte aantrekkingskracht van het terrein, het schaalniveau van het project en de omgeving.

Figuur 3-5: Ontwerp PDB Design kunstwerk Onstaborg

De grachten van de voormalige borg worden hersteld door de sloten rondom het terrein te verbreden tot 8 meter. Ook wordt de verbindingssloot van het borgterrein tot aan de Singelweg verbreed. Bij de realisatie van slotgracht wordt de bestaande dam naar het perceel verwijderd. Via twee

hoogteholtes kunnen bezoekers het perceel bereiken. Eén van deze hoogteholtes bevindt zich aan de noordoostzijde van het terrein, nabij de voormalige kade op de wierde. Een tweede hoogteholte bevindt zich in het zuidoosten, nabij de Onstaheerd. Via een voorde kunnen machines en voertuigen het terrein op. Tussen de twee hoogteholtes komt een wandelpad. Op verschillende locaties worden kanosteigers aangebracht zodat er kano's op de gracht kunnen varen. Op het terrein zal stroomvoorziening worden aangelegd voor de ijsbaan en de evenementen die zullen plaatsvinden. De bestaande lichtmasten van de ijsbaan zijn deels verwijderd vanwege de verbreding van de gracht. Nieuwe mobiele lichtmasten verlichten daarom de volledige ijsbaan in de winter en het terrein tijdens avonden in de zomer (bijvoorbeeld theatervoorstellingen van Kunstvloed).

Het project beoogt zoveel mogelijk bestaande bedrijven en verenigingen een impuls te geven: met name de lokale biologische boerderij Onstaheerd die ambities heeft om ook recreatieve voorzieningen te exploiteren; het kerkje in Wetsinge met horecabestemming; en de jachthaven. De lokale ijsbaan staat vanwege de lage ligging regelmatig onder water en is nauwelijks te gebruiken vanwege de drassige bodem. Met de grond die vrijkomt bij het ontgraven van de gracht zal dit terrein deels worden opgehoogd en geëgaliseerd. Op een deel van dit terrein zal een parkeerplaats worden aangelegd. Extra parkeervoorzieningen zijn belangrijk om de toegankelijkheid van de Onstaborg te vergroten, met name bij evenementen die bezocht worden door bezoekers met eigen vervoer is deze voorziening noodzakelijk. Sauwerd-Wetsinge heeft bovendien al verscheidene jaren behoefte aan meer parkeerplaatsen vanwege de hoge parkeerdruk. De Onstaborg ligt in een doodlopende straat zonder parkeerruimte. Ook bij de Onstaheerd worden een aantal parkeerplaatsen gerealiseerd. In de jachthaven van Sauwerd wordt een nieuwe boothelling aangelegd. Dit verbetert de toegankelijkheid en aantrekkelijkheid van de haven en de connectie tussen de haven, Sauwerd en het Reitdiep. Ook deze wens voor een boothelling is al verscheidene jaren aanwezig in Sauwerd-Wetsinge.

Na de realisatie van de reconstructie van de voormalige borg en de uitvoering van het bijbehorende archeologische onderzoek, breekt de fase aan waarin het terrein nader ingericht wordt. Met de inrichting ontstaat een duurzaam multifunctioneel terrein voor dorpsbewoners en geïnteresseerden in cultuurgeschiedenis. Ook in deze fase krijgt het dorp daarom inspraak in de verdere inrichting. Zo wordt verzekerd dat de inrichting aansluit op de wensen en behoeften van Sauwerd. Bij deze fase wordt een landschapsarchitect betrokken. Tijdens een bewonersavond stelt een landschapsarchitect samen met de bewoners een schetsontwerp op en worden nadere keuzes gemaakt. Bij deze inrichtingsmaatregelen dient men te denken aan bijvoorbeeld specifieke beplanting, materiaalgebruik bij de parkeerplaats, bankjes en de locatie van informatieborden. Hiermee wordt ook invulling gegeven aan het advies dat het Omgevingskwaliteitsteam van het Nationaal Programma Groningen heeft afgegeven. Een verslag van de bijeenkomst en het advies is opgenomen in Bijlage A2.

Doelen

1. Onstaborg herbeleven: Archeologie en cultuurhistorie, bewonersparticipatie

Met het kunstwerk en de inrichting van het terrein krijgt de Onstaborg een prominente plek in het dorp. Informatieborden en de ontwikkeling van een app vertellen het verhaal van de wierde, de bewoning op de kwelderwal aan het begin van de jaartelling, en de Onstaborg. Vanwege de plannen heeft archeologisch vooronderzoek plaatsgevonden. In 1997 is een gecombineerd booronderzoek en geofysisch onderzoek uitgevoerd op het terrein. Dit onderzoek heeft aangetoond dat de grachten oorspronkelijk zo'n 10 tot 15 meter breed waren. Op het zuidoostelijke deel van het terrein hebben stenen gebouwen gestaan. Hiervan zijn geen funderingsresten meer aanwezig. In 2020 heeft een geofysisch onderzoek plaatsgevonden ter plaatse van de vermoedelijke locatie van een tweetal bruggen. Bij dit onderzoek zijn onder andere kloostermoppen, munten en aardewerk aangetroffen. In het voorjaar van 2022 heeft bij de reconstructie van de grachten eveneens archeologisch onderzoek plaatsgevonden.

Vanwege de demping van de grachten met puin van het Huys of de Borg werd rijk vondstmateriaal verwacht en dat is ook aangetroffen. De bewoners uit verschillende dorpen en schoolkinderen van de beide basisscholen De Meander en de De Wierde groeven mee. Ook bij de verbreding van de verbindingssloot tot aan de haven aan de Sauwerdermaar kan het publiek participeren.

De onderzoeken vinden plaats naar aanleiding van de terreiningrepen en de benodigde vergunningen. Tegelijkertijd bieden de opgravingen ook kansen om meer kennis op te doen over de geschiedenis van het stenen huis of de borg. Vondsten en andere resultaten uit de opgravingen komen in diverse kleine tentoonstellingen terecht in Sauwerd en omgeving, te weten op de nabij gelegen biologische boerderij Onstaheerd, de kerk in Wetsinge en het dorps huis Ubbegaheem. Bij deze tentoonstellingen en het opstellen van de informatieborden wordt nauw samengewerkt tussen de historische kring Ubbega, de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en het Noordelijk Archeologisch Depot in Nuis. Zij hebben vitrinekasten beschikbaar gesteld. Openstelling van deze locaties ligt bij de exploitanten en dient bezoekers te attenderen op de Onstaborg en vervult een educatieve functie. De historische kring Ubbenga heeft de publieksparticipatie gecoördineerd.

Tijdens de opgravingen die hebben plaatsgevonden in mei-juni 2022 in het kader van de aanleg van de gracht zijn diverse uitzonderlijke en aansprekende vondsten gedaan. Er zijn onder andere een gouden ring met parels en edelstenen, kinderschoenen, een kanonskogel, zilveren penningen en munten die duiden op connecties in West-Europa, een muntgewicht waarmee de betalingen werden gecontroleerd, spelstukken en onder andere twee tap/schenkkransen waarvan eentje in de vorm van een zeemeermin. De vondsten geven inzicht in het leven van de bewoners van het steenhuis en de borg en ook de conflicten die hier plaatsvonden. Verschillende nieuwskanalen hebben aandacht gegeven aan de bijzondere archeologie, zoals het NOS journaal, RTV Noord, Dagblad van het Noorden en de Telegraaf.

Figuur 3-7: Grafzerk met wapen aangetroffen bij baggeren sloot rondom de Onstaborg.

Het heringerichte terrein is een ontmoetingsplek voor dorpsbewoners die een ommetje maken in hun dorp of omgeving. Ook bezoekers van buiten kunnen de wandeling maken; het terrein ligt niet zo ver van het Pieterpad verwijderd. De ijsbaan krijgt een impuls. Door het herstellen van de oorspronkelijke gracht rond het terrein en de verbreding van de verbindingssloot ontstaat een ruime watergang. In winters waarin het voldoende vriest kunnen schaatsers vanaf de naastgelegen ijsbaan Nooitgedacht een rondje rondom het terrein maken. Bovenal leent het terrein zich voor evenementen en als 'dorpshuis in de open lucht'. De Kunstvloed-groep zal ook gebruik maken van het terrein. In 2021 heeft de theatervoorstelling van Kunstvloed zich op het terrein afgespeeld. Kunstvloed ambieert met kunst de relatie tussen dorpen, landschap en boerderijen in het Reitdiepdal te versterken. Tijdens het coronajaar is op het terrein vier avonden een theatervoorstelling uitgevoerd. Ook de jaarlijkse braderie zal op het terrein plaatsvinden. Ook op andere (feest)dagen in het jaar zal het terrein gebruikt worden. De Oranjevereniging Prins Willem-Alexander zal de oranjespelen op het Borgterrein organiseren. Daarnaast zijn er plannen voor het Midzomernachtfeest. Bij de nadere aankleding van het terrein is aandacht voor duurzaam landbeheer en agrarische bedrijfsvoering. Het terrein behoudt immers een gedeeltelijke agrarische bestemming. Momenteel verzorgt de Onstaheerd al rondleidingen waarin de biologische bedrijfsvoering wordt uitgelegd. Naast dorpsbelangen, de historische kring, de ijsbaanvereniging vervult de nabijgelegen biologische boerderij Onstaheerd een grote rol in het beheer en de activiteiten op het terrein.

Figuur 3-8: (Bron: Kunsvloed.nl, fotograaf: M. Schuurman).

3. Vrijtijdseconomie

De Onstaborg laat de bewoners genieten van hun eigen landschap en cultuurgeschiedenis. Naast de plaatselijke bewoners doen ook bezoekers uit de regio en dagjestoeristen in de provincie Groningen en Het Hogeland de Onstaborg aan. Door het herstellen van de oorspronkelijke gracht rond het terrein en de verbreding van de verbindingssloot ontstaat een ruime watergang. In de zomer doet deze gracht dienst als kanoroute. De Onstaheerd zal deze kano's beheren en exploiteren. Op een aantal plekken komen kanosteigers. Ten eerste bij het borgterrein en ten tweede bij de Sauwerderhaven. Er kan een prachtig rondje rondom het terrein worden gevaren onder de hoogholtjes door. Ook zal aansluiting gezocht worden met bestaande kanoroutes in het Reitdiepdal. In de omgeving van Winsum en Garnwerd zijn al diverse kanoroutes uitgestippeld vanuit plaatselijke kanoverhuurders. Met de nieuwe kanosteigers en op- en afstapplekken bij de Singelweg ontstaat een kleine lus zodat de Onstaborg ook vanuit het Reitdiep wordt ontsloten. In de haven worden deze toeristen onthaald en begeleid. Bij de organisatie van evenementen en activiteiten worden lokale ondernemers betrokken, zoals de biologische zorgboerderij Onstaheerd, het commercieel geëxploiteerde kerkje in

Wetsinge en Marenland recreatie. De boothelling in de Sauwerder haven stelt eigen inwoners en bezoekers in staat van de watersport te genieten. Het aantal ligplaatsen in de haven is al een aantal jaren ontoereikend, in die zin dat er meer vraag is dan aanbod. Boothellingen in de nabije omgeving zijn òf commercieel uitgebaat òf niet goed haalbaar met auto en boottrailer. De Visfederatie Groningen Drenthe juicht daarom een boothelling op deze locatie zozeer toe dat zij er zelfs een financiële bijdrage aan willen leveren. Vanzelfsprekend zullen ook de bootjestoeristen kennis maken met de rijke historie van de Onstaborg door verwijzingsborden in de haven te plaatsen.

Communicatie: plek in het parelsnoer van cultureel erfgoed van Het Hogeland

Dorpsbelang verzorgt, in samenwerking met verschillende partnerorganisaties primair de communicatie rondom het project. Communicatie is essentieel voor het trekken van (dagjes)mensen uit de regio en andere recreanten. De Onstaborg dient daarom een plek te krijgen langs de wandelpaden, fietspaden en kanoroutes in Groningen. Bewegwijzering in het dorp geeft de weg richting de Onstaborg aan. Ook wordt aansluiting gezocht met andere initiatieven, bijvoorbeeld een kanoroute langs cultuurhistorische plekken in het Reitdiepdal, en projecten binnen het Nationaal Programma Groningen, zoals de Landschapswerkplaats. Voor de promotie wordt daarnaast gezamenlijk opgetrokken met Kerk Klein Wetsinge.

Digitale promotie vindt plaats via de volgende kanalen en routenetwerken:

- Visitgroningen
- Fietsroute Reitdiep van het Groninger Landschap
- Stichting Groninger Borgerpad
- Fietsjazztour Reitdiepdal
- Wierdenroute | Visit Wadden
- Pieterpad

Onderdeel van het communicatieplan is de ontwikkeling van een app zodat bezoekers meer kunnen leren over de geschiedenis van het Reitdiepdal, de wierden en de Onstaborg. Met een budget (€5.000,-) verkregen van de RCE heeft Dorpsbelangen opdracht verleend om een (educatieve) film te maken van het archeologisch werk tijdens het vooronderzoek en het graven van de grachten. Deze film kan worden ingezet bij scholen maar ook tijdens bijeenkomsten met het dorp of anderszins.

Qua publiciteit is het project al meerdere malen in de plaatselijke media opgepakt en is RTV-Noord al een paar keer langs geweest voor radio en tv-rapportages. Op 9 mei 2022 heeft een tv-ploeg verslag gedaan van de archeologische opgraving. Ook de RCE geeft aandacht aan het project en ondersteunt de publieksparticipatie. Landelijk media als de Telegraaf en de NOS hebben ook berichtgeving rondom de Onstaborg verzorgd. Zie Bijlage A4 voor een impressie van media-aandacht.

Royal HaskoningDHV Bijdragen Nationaal Programma Groningen

Alleen voor intern gebruik

Met dit nieuwe projectplan ambiëren dorpsbelangen en de gemeente bij te dragen aan de vier ambities van het Nationaal Programma Groningen en in het specifiek aan de ambitie Leefbaarheid door de kwaliteit van de fysieke leefomgeving te verbeteren. De reconstructie van de voormalige borg benadrukt de band tussen Sauwerd, het landschap en de geschiedenis. Wierden en borgen horen bij het imago van het Groninger landschap. De kwaliteit van de fysieke leefomgeving neemt toe. Het project geeft daarnaast een impuls aan verenigingen zoals dorpsbelangen en bevordert de samenhang in het dorp. Bewoners worden gestimuleerd gebruik te maken van het terrein en initiatieven te ontplooien, al dan niet binnen het bestaande verenigingsleven. Het projectplan draagt daarnaast bij aan de ambities Economie en Natuur en Klimaat door de spin-off en de aandacht voor agrarisch natuurbeheer. De hoofdindicator, de leefbarometer van het CBS, geeft aan dat de leefbaarheid in Sauwerd momenteel ruim voldoende is. Wel scoort de gemeente negatief (ten opzichte van het landelijke gemiddelde) op de dimensies fysieke omgeving en voorzieningen.

4.1 Lokaal Programmaplan Hogeland

Het project zet een plus op de lokale programmalijnen 3 '**Wonen en Leven op de Wierden**' en 6 '**Pronkjewailen op het Hoogeland**'. Hoewel Sauwerd in tegenstelling tot veel voormalige wierdendorpen geen sterke terugloop in bewonersaantal kent, staan de voorzieningen in het dorp wel onder druk. Het sluiten van de lokale supermarkt is hier een voorbeeld van. Het aanzicht en de bedrijvigheid aan de westelijke kant van het dorp verandert met de herinrichting van de Onstaborg. Aandacht voor de wensen en behoeftes van de bewoners tijdens de verdere aankleding van het publiek toegankelijke terrein draagt verder bij aan de leefbaarheid van het dorp. Met de Onstaborg ontstaat een multifunctionele ontmoetingsplek en een platform waar bewoners en verenigingen een breed scala aan initiatieven kunnen ontplooien. Daarnaast wordt een impuls gegeven aan de lokale ijsbaan en de nabijgelegen jachthaven. Momenteel wijst weinig op het rijke erfgoed in het dorp. Het cultuurhistorische erfgoed draagt daarnaast enkele recreatieve voorzieningen zoals de wandelroute, kanoroute, de jachthaven en het tweejaarlijkse Kunstvloed.

Indicatoren:

- Vergroten leefbaarheid,
- Aantal bezoekers bij recreatieve voorzieningen en cultureel erfgoed
- Vindbaarheid online

Het plan heeft positieve effecten op de leefbaarheid van Sauwerd en op het aantal toeristen dat per fiets, kano, boot of auto het dorp bezoekt. Bestedingen en bezoekers bij de jachthaven en de biologische boerderij Onstaheerd zullen toenemen. Het aantal bezoekers is lastig in te schatten. Ten eerste zijn er de 1100 inwoners van Sauwerd die mogelijk wekelijks of maandelijks een wandeling maken langs en op het terrein. Tijdens evenementen, minimaal 1 per jaar, ligt het bezoekersaantal hoger. Kunstvloed trok tijdens de coronaperiode in 2021, 100 mensen per avond (vanwege Corona mochten er niet meer bezoekers per avond toegelaten worden). Met name in het voorjaar, zomer en najaar zal het terrein worden bezocht door recreanten en toeristen in Groningen. En denk eens aan al die schaatsers die in de winter over een heuse borggracht kunnen schaatsen, ijs en weder dienende natuurlijk.

In 2021, een miljoen jaar, zijn in totaal ruim 1,5 miljoen overnachtingen geboekt bij logies in de provincie Groningen. Het merendeel kwam uit Nederland. De Provincie Groningen heeft een strategische visie vrijetijdseconomie 2021-2030 opgesteld. De provincie beoogt in 2030 een belangrijke toeristische bestemming te zijn voor mensen die bovengemiddeld geïnteresseerd zijn in erfgoed en landschap en wil bezoekers verleiden langer te verblijven in de provincie. Dit wordt bewerkstelligd door een koppeling met toeristisch-recreatief aanbod aan het typisch Groningse DNA. Het project Onstaborg draagt daaraan bij door, al is het kleinschalig, een uitstekend recreatief aanbod te bieden. Bij Marenland recreatie worden tijdens het weekend 30 kanovaarders per dag ontvangen. In Sauwerd zijn minder voorzieningen maar desondanks worden in Sauwerd een aantal mensen per dag verwacht tijdens het hoogseizoen. Recreanten worden ook getrokken door digitaal aan te sluiten bij reeds bestaande initiatieven in de regio en de provincie, zoals het Groninger Borgenpad en een kanoroute met historische verhaallijnen in het Reitdiep.

Imago

NPG ambieert het imago van Groningen te verbeteren. Het initiatief Onstaborg herbeleven benadrukt het karakter van Sauwerd als wierdedorp in het Reitdiepdal en het vertelt over het bestaan van de voormalige borg. Steenhuizen en borgen zijn authentiek Gronings erfgoed. Sauwerd is een dorp waar ondanks de leegstand en de problematiek van Groningen veel positieve energie is en waar de inwoners al dan niet binnen verenigingen en stichtingen de leefbaarheid in stand houden en willen verbeteren.

Indicatoren bezoekers

De Onstaborg zal door zowel bewoners van Sauwerd en omgeving worden bezocht als door dagjesmensen en toeristen in het Groninger land. De Onstaborg streeft naar 10.000 bezoekers per jaar. Het zwaartepunt ligt in de zomermaanden, tijdens de evenementen die georganiseerd worden en de wintermaanden wanneer er ijs ligt. Ter vergelijking: de Fraeylemaborg in Slochteren trekt via de borg, de activiteiten in en rondom de borg en het bijbehorende park meer dan 100.000 bezoekers per jaar. Hoewel de Onstaborg bij lange na niet dezelfde statuur heeft als de Fraeylemaborg, geven deze cijfers wel een indicatie van de potentiële bezoekersspoule. Digitaal zal de Onstaborg ontsloten worden via een nog nader te ontwikkelen app.

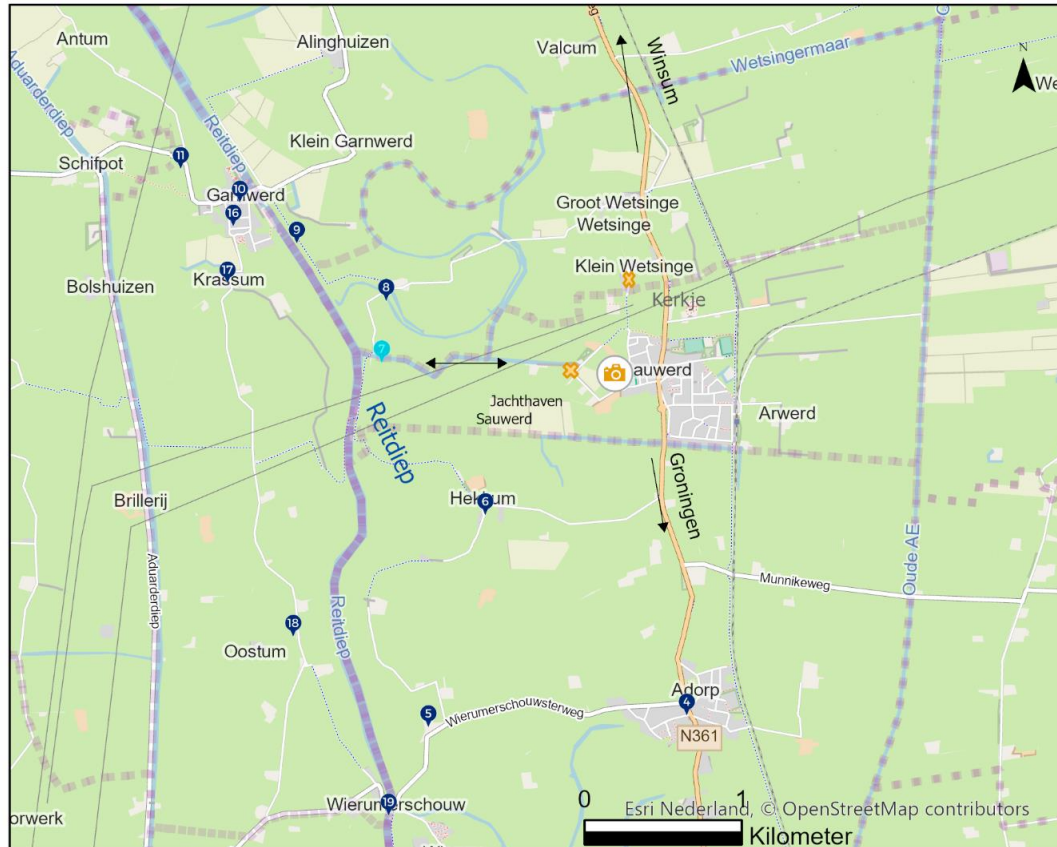
Tabel 4-1: Bekende bezoekersaantallen

	Bezoekersaantallen
Kunstvloed (theatervoorstelling)	100 toeschouwers per avond (4 avonden, 2 jaarlijks evenement)
Onstaheerd	8.000 per jaar
Aantal logies in de provincie Groningen 2019 (Visit Groningen)	729.0000 per jaar
Fraeylemaborg (2019)	100.000 jaarlijks
Kanovereniging Marenland (Winsum)	30 kanovaarders per dag in het weekend (zomermaanden)
Bezoekers website Groninger borgen	37.000

Het project draagt significant bij aan het programmaplan dorpen en historische terreinen en wierden. De beleving van de Onstaborg en de wierde van Sauwerd staat centraal binnen het project. Het projectplan draagt ook bij aan andere doelen als recreatie en leefbaarheid.

- Momenteel is er op het weiland - een terrein van hoge archeologische en cultuurhistorische waarde - en in Sauwerd weinig dat verwijst naar de Onstaborg, de familie Onsta uit de 14^e eeuw, of de wierde waarop Sauwerd is gesticht. De reconstructie van de borg, de terreiningrepen en de (bewoners)activiteiten die hier plaats zullen vinden, geven zichtbaar vorm aan de relatie tussen het huidige Sauwerd en haar verleden. Borgen en wierden zijn voor Het Hogeland en de Provincie Groningen kenmerkend erfgoed en een drager van de identiteit van Sauwerd, het Reitdiepdal en de provincie Groningen. Met informatieborden, de app en de museale vitrines die in de omgeving bij lokale ondernemers worden geplaatst, wordt het verhaal van de Onstaborg verteld. Met de publieksparticipatie tijdens de opgravingen beogen de historische vereniging, de provincie, gemeente en het RCE een zo groot mogelijk publiek te bereiken. De opgraving die in mei plaatsvond is via verscheidene kanalen kenbaar gemaakt.
- Het plan verbetert de ruimtelijke kwaliteit van de westelijke rand van Sauwerd en draagt bij aan de leefbaarheid van het dorp. Hier kunnen inwoners een ommetje maken en elkaar ontmoeten. De plek is daarnaast een 'dorpshuis in de open lucht' waar bewoners samenkomen voor korte evenementen zoals Kunstvloed, de braderie, midzomernachtfeest en om te schaatsen en kanoën. Het terrein is openbaar en bijna het gehele jaar publiekelijk toegankelijk. Met de financiële dekking zal bovendien een landschapsarchitect samen met de bewoners en initiatiefnemers een schetsontwerp opstellen die de nadere behoefte van de omwonenden in kaart brengt. In dit ontwerp zal ook nader aandacht worden besteed aan de materiaalkeuze voor de parkeerplaats, het groen/planten op het terrein en eventuele bankjes.
- Het project trekt recreanten aan die zijn geïnteresseerd in erfgoed en realiseert ook recreatieve voorzieningen voor bewoners en toeristen. Hier wordt nadrukkelijk de verbinding gezocht met bestaande websites, lokale ondernemers en regionale initiatieven in Het Hogeland en de provincie Groningen, bijvoorbeeld het Groninger borgenpad, Marenland, Visit Groningen en de Fietsroute Reitdiep van het Groninger Landschap.

Figuur 5-1: Sauwerd in de bredere omgeving, met in blauw de stops van de fietsroute Reitdiepdal.

Figuur 5-2: Virtuele schets reconstructie (bron: PDB-design)

6.1 Al uitgevoerde onderzoeken en verleende gelden

Het initiatief voor de herontwikkeling van de Onstaborg leeft al sinds de jaren '90. Door Kansrijk Groningen is al een subsidie verleend. Met dit geld zijn diverse voorbereidende onderzoeken uitgevoerd, onder andere het vooronderzoek en proefsleuvenonderzoek voor de verbreding van de gracht en de verbindingssloot. In mei-juni 2022 vond archeologisch onderzoek plaats tijdens het verbreden van de gracht. Tijdens het graven van de grachten zijn ook de bestaande dammetjes doorgestoken. Om het borgterrein toegankelijk te houden voor de landbouwmachines en groot materiaal is een voorde aangelegd in de gracht.

6.2 Benodigde gelden: subsidieaanvraag

De planning voor het vervolg is afhankelijk van de bestemmingsplanwijziging en de aan te vragen omgevingsvergunning. Uitgaande van vergunningverlening in de eerste helft van 2023 is de volgende planning is vastgesteld:

Tabel 6-1: Kosten en planning realisatie kunstwerk en inkleding van het terrein

Uitgaven	
Realisatie reconstructie Onstaborg	€ 250.000
Infrastructuur Onstaborg:	
Hoogholtjes (twee stuks)	€ 95.000
Aanleg drie kanosteigers	€ 15.000
Boothelling	€ 25.000
Inrichting terrein Onstaborg (inclusief ontwerp, bewonersavond en inrichting)	€ 30.000
Onderhoud (3 jaar, daarna opgenomen in gemeentelijke begroting)	€ 15.000
Grondwerk en archeologie	
Bescherming talud bij begraafplaats en schathoes (extra beschoeiing vanwege golfslag) - 60 meter	€ 10.000
Verbreden verbindingssloot tussen gracht en Sauwerderhaven, verwijderen dam en archeologisch onderzoek	€ 35.000
Verbreden verbindingssloot tussen gracht en Sauwerderhaven, verwijderen dam en grondwerk	€ 25.000
Aankoop grond verbindingssloot	€ 5.000

HaskoningDHV	
Ontwikkelingen Dorpsbelang	
Ontwikkeling app	€ 10.000
Verlichting Ijsbaan	€ 40.000
Parkeerplaatsen Onstaheerd	€ 5.000
Parkeerplaatsen Onstaborg	€ 50.000
Begeleiding en directievoering	
Externe projectleider	€ 15.000
Totaal	€ 625.000
Proceskosten organisatie (15% over NPG-bijdrage)	€ 53.250
Totaal	€ 678.250
Niet compensabele BTW	€ 35.175
Compensabele BTW	€ 98.175
Totaal	€ 811.600

In 2017 is al €123.000 subsidie verleend door de provincie Groningen in het kader van Kansrijke dorpen. Dit budget werd beheerd door Landschapsbeheer Groningen. . Er zijn voor fase II en III aanvragen ingediend bij het J.B. Scholtenfonds en H.S. Kammingafonds en het Rabocoöperatiefonds. Beiden hebben fondsen ter beschikking gesteld.

Inkomsten	
Compensatiegelden Landschapsprogramma 380 KV	€ 250.000
Nationaal Programma Groningen	€ 390.175
Rabobank	€ 10.000
J.B. Scholtenfonds en H.S. Kammingafonds	€ 5.000
Visfederatie	€ 5.000
Totaal	€ 660.175
Compensabele BTW	€ 98.175
Organisatiekosten	
15% organisatiekosten (15% over bijdrage NPG)	€ 53.250
Totaal	€ 811.600

7 Ruimtelijke procedures, onderzoeken en vergunningen

Om de functiewijziging van het terrein mogelijk te maken is een gedeeltelijke bestemmingsplanwijziging met ruimtelijke onderbouwing nodig. De agrarische bestemming blijft gehandhaafd. Om recreatie en kortdurende evenementen mogelijk te maken zal het terrein eveneens een dubbelbestemming recreatie toegekend krijgen. De benodigde procedure beslaat (26 weken). De bestemmingsplanwijziging zal naar verwachting aan het einde van de eerste helft van 2023 vastgesteld zijn.

Het Waterschap Noorderzijlvest heeft in september 2021 vergunning verleend voor het verbreden van de watergang, plaatsen van een nieuwe peilscheiding en de aanleg van een voorde. Ook het RCE, bevoegd gezag voor het archeologisch rijksmonument, heeft een monumentenvergunning verleend voor het verbreden van de slotgracht. Voor het plaatsen van de hoogholtjes en de reconstructie van de voormalige borg zal wederom een vergunning aangevraagd worden bij de RCE.

Voor de verbreding van de verbindingssloot en de aanleg van de parkeerplaatsen is een omgevingsvergunning verleend door de gemeente.

Voor het verbreden van de sloot dient grond aangekocht te worden. Afstemming hierover dient nog plaats te vinden. De grond is eigendom van de biologische boerderij Onstaheerd.

8 Beheer en onderhoud

Bij het ontwerp van de assets (reconstructie voormalige borg, hoogholtjes, kanosteigers, boothelling) is rekening gehouden met een duurzaam beheer door bijvoorbeeld voor onderhoudsarm materiaal te kiezen. Gemeente Het Hogeland wordt verantwoordelijk voor beheer en onderhoud van ontwikkelingen op gemeentelijk grondgebied. Dorpsbelang Sauwerd (of eventuele projectpartners) worden verantwoordelijk voor het beheer en onderhoud van ontwikkelingen op privaat grondgebied.

Borgterrein

Het borgterrein blijft eigendom van de gemeente Het Hogeland. De biologische boerderij Onstaheerd zal het beheer van het groen op zich nemen, zoals het jaarlijkse klepelen van het bloemrijke gras. Daarnaast wordt het terrein extensief beweid met schapen. Tijdens deze periode zal het terrein niet toegankelijk zijn voor honden. Na oplevering van het project zal er een nieuwe pachtovereenkomst worden gesloten (biologische boerderij Onstaheerd); *Overeenkomst gebruik, beheer, inrichting en/of onderhoud gemeentelijk openbaar domein.*

Gracht

De gracht is 8 meter breed, met aan één zijde een steil talud (1:2) en de andere zijde een flauw talud (1:4). Een deel van het talud, waar golfslag kan optreden, zal beschoeiing krijgen. Aangrenzende perceeleigenaren zijn in principe verantwoordelijk voor het onderhoud van de gracht. Gezien de nieuwe breedte zal de gemeente onderhoudswerkzaamheden die redelijkerwijs niet door de gemeente en de aanliggende agrarische ondernemers op zich genomen kunnen worden, uitbesteden.

De gracht dient jaarlijks te worden opgeschoond. De taluds dienen gemaaid te worden en ook het natte profiel van de watergang dient jaarlijks gemaaid te worden. Het maaisel wordt om toerbeurt op het borgterrein en de omliggende percelen gedeponeerd.

Parkeerterrein IJsbaan

De ijsbaanvereniging Nooitgedacht is eigenaar van de ijsbaan en daarmee ook van het toekomstige parkeerterrein. De ijsbaan is daarom verantwoordelijk voor het onderhoud van de parkeerplaats.

Hoogholtjes

De hoogholtjes zijn eigendom van de gemeente en bevinden zich deels op de grond van de gemeente en deels op particulier terrein. Voor de hoogholtjes is gekozen voor een constructie van hardhout. Voor de hoogholtjes worden beperkte onderhoudskosten voorzien, naast herinvesteringskosten.

Boothelling

Het beheer en onderhoud van de boothelling valt onder de verantwoordelijkheid van de eigenaar. Het is nog niet bekend waar in de haven precies de boothelling het beste aangelegd kan worden. Dit heeft te maken met de eigendomssituatie, de omwonenden en de bereikbaarheid met auto en boottrailer. De voorkeur gaat uit naar aanleg op de grond van de gemeente of het waterschap, en niet op particuliere grond.

Tabel 8-1: Beheer en jaarlijkse onderhoudskosten

Onderdeel	Kosten per jaar excl. BTW
Gracht (950 meter lang en 8 meter breed) incl. taluds	€ 4.855, -
3 kanosteigers	€ 1440,-
2 hoogholtjes	€ 745,-
3 informatieborden en app	€ 85,-

Om te beoordelen of er in het geval van subsidie eventueel sprake is van staatssteun, dient de subsidie beoordeeld te worden volgens de criteria van artikel 107, lid van de VWEU (Verdrag Werking Europese Unie). Aan elke voorwaarden dient te worden voldaan voordat er sprake is van staatssteun.

Criterium 1: De steun wordt verleend aan een onderneming die een economische activiteit verricht

Antwoord: Nee, de steun wordt verleend aan de gemeente Het Hogeland. Het Hogeland verricht geen economische activiteiten met de steun maar bouwt een reconstructie en richt een terrein in dat openbaar toegankelijk is. Wel wordt een klein deel van het geld gebruikt voor de aanleg van kanosteigers die economisch geëxploiteerd zullen worden door de Onstaheerd. Dit dekt slecht een klein deel van de kosten van het project.

Criterium 2: De steun wordt door staatsmiddelen bekostigd.

Antwoord: Ja, er is sprake van het overdragen van overheidsmiddelen.

Criterium 3: Deze staatsmiddelen verschaffen een economisch voordeel dat niet via normale commerciële weg zou zijn verkregen (non-marktconformiteit)

Antwoord: Nee, er wordt geen economische activiteit verricht. De steun leidt tot een verbetering van de openbare leefomgeving in Sauwerd, exploitatie van de jachthaven, ijsbaan en kanoverhuur. Er worden met name culturele activiteiten voor het dorp en de regio ontplooit en activiteiten die gericht zijn op de instandhouding en beleving van erfgoed.

Criterium 4: de maatregel is selectief: het geldt voor één of enkele ondernemingen, een specifieke sector/regio.

Antwoord: Ja, de maatregel (subsidieverstreking aan gemeente Het Hogeland) geldt alleen voor deze specifieke stichting.

Criterium 5: de maatregel vervalst de mededinging (in potentie) en (dreigt te) leiden tot een ongunstige beïnvloeding van het handelsverkeer in de EU.

Antwoord: Nee, de maatregel vervalst de mededinging niet tot nauwelijks. Er is geen sprake van een economische activiteit. In Sauwerd en gemeente Het Hogeland heeft weinig tot geen financiële middelen archeologisch onderzoek te verrichten of investeringen te doen in cultureel erfgoed, een ijsbaan of lokale dorpen zonder centrumfunctie. De gelden worden wel gebruikt om archeologisch onderzoek te verrichten en een kunstwerk te laten bouwen. Deze ondernemingen voeren economische activiteiten uit; er kan daarmee sprake zijn van indirecte staatssteun. Op basis van de kosten zoals opgenomen in paragraaf 6.2 is er sprake van minder dan 500.000,- aan diensten voor algemeen economisch belang. De activiteiten liggen dus onder de de-minimisgrens. Er wordt daarom ervan uitgegaan dat het handelsverkeer niet ongunstig wordt beïnvloed.

